

A M E R I K A I R O D A L M A

Számos európai még ma is azt hiszi, hogy az amerikai lélektől idegen a költészet, a komoly, gondolkodtató szinpadi irodalom és az éles ítélőkészséget és esztétikai érzékenységet kívánó kritika. Ez téves nézet. Amerikában is ismerik az irodalmi harcokat; itt is a nemzet, a nép és az egyén világa magára ismer az alkotó vagy kritikai szellem tükrében. Sőt vannak vélemények, amelyek szerint a második világháború befejezése óta Amerika költői és kritikai jelentősége különb az angliainál. Bármennyire a tömegcikkek termelésének hazája ez az ország, a lélek és az élet képe megköveteli az érzés, gondolat, ítélet és művészi kifejezés színeit is.

A mult esztendő amerikai szépprózájából arra következtethetünk, hogy a művészet tökéletes összhangját egyik regényíró vagy novellaíró sem tudta elérni, viszont egy esetben az írói tehetség megtalálta formáját. A tipikus újságkritikák a helyi színek vagy az egyetemes távlatok kihangsúlyozásában, a perc szenzáció-hajhaszásának hódolva, „kivételes“ teljesítményekre is utaltak; a helyzet az, hogy Ernest Hemingway kivételével nem akadt olyan szépíró, aki a teremtő szellem éghajlatában meglelte egyensúlyát. Hemingway esetében, „The old man and the sea“ című rövidlélekzetű regényével kapcsolatban, a megbízható kritikusok s a pillanatnyi hangulatot szolgáló „recenzió“ írók egyaránt megállapították, hogy évek óta ez az első fölényes értékű műve. Az olvasók is szeretik; a regény kétségtelenül több irodalmi görögöt tűznel. Központi gondolata az embernek az a képessége, hogy cinizmus-mentesen állhat szemben a sors zavaros, kegyetlen, következtelen követeléseivel. A cselekmény hőse egy Santiago nevű havannai halász s mellette lényeges szerepe van egy szomszéd halász fiának. Bonyodalomról, külső értelemben, alig beszélhetünk. Santiago képtelen hal-zsákmányát megmenteni, de a tengerrel s halakkal folytatott küzdelemben megmutatja a jellemét, szívósságát, igazi emberi mivoltát. Stoikus bölcselate az emberi méltóság lelkét igyekszik érzékeltetni a legegyszerűbb s legnehezebb viszonyok közepette; az ember lehetőségét, hogy értelmet adjon az életnek az érthetlenség kísértésében. Hemingway írásmódját stilizált realizmusnak nevezném.

John Steinbeck „East of Eden“-je nem érzékelteti teljesen az író tehetségét, de részleteiben korábbi műveinek színvonalán áll. A tárgy és a jellemzés meggyőző, az író azonban bőbeszédűsége hajlik. A cselekmény 1870 és 1918 között játszódik le; sok benne az alanyi vonatkozás. Valószínű, hogy az író családja élményeit és emlékeit is belevitte munkájába. Steinbeck Zola egyik legszámottevőbb amerikai tanítványa; realizmusa fényképező természetű, gyakran a képzelet rovására. Jellemzését szociális lelkiismerete és ember-megértése motiválja.

Az elmúlt esztendőben megjelent regények közül megemlítenéd William D. Ellis „The bounty lands“ című műve. Ez a történelmi regény konvencionális modorú, de átütő erejű bizonyos jele-
neteiben. A cselekmény kerete Ohio állam az úttörők idejében. Carl Jonas „Jefferson Selleck“ című Sinclair Lewis polgári paródiáira emlékeztet az üzleti világ szintjén, Gladys Schmitt „Confessors of the name“-je Sienkievicz Quo Vadis légkörével vetekedik. Az író alapos tanulmányokat végzett a régi Rómát méltató

tudományos munkákban; a regény átlagos értékű. Ralph Ellison, a néger író, „Invisible Man” című regényében a művelt néger helyzetével foglalkozik az amerikai társadalom sokféleségében. Inkább ígéret, mint érett teljesítmény; viszont jogosultnak látszik a feltevés, hogy Ellison a jövőben ennél külön regényeket fog írni. Íráskészségén kívül elsősorban az szól mellette, hogy nem dőlt be az előítéletek elhomályosító s elferdítő hatásának; azaz tárgyilagosan, érzelgősség nélkül, a keserűség indulatait fegyelmezve, írói felelőssége tudatában írta meg művét. Langston Hughesnak, a néger költőnek „Laughing to keep from crying” kötete novellákat, verseket és szindarabokat tartalmaz. Hughesban makacs a faji s osztályöntudat. Könyve egyetlen, humorja mosolygató.

A széprózával kapcsolatban még két jelenségre akarok mutatni. Egyrészt arra, hogy újabban fokozódott a novellák iránti érdeklődés, aminek megnyilatkozása, hogy a régebbi idők amerikai novelláíróit új kiadásokban hozzák ki. A legművészebb értékű kötet Stephen Crane-nek, az első jelentékeny amerikai realiztikus írónak anthológiája, amely „Omibus” címmel jelent meg. A kötet prózai írásai és költeményei Stephen Crane kiváló tehetségéről tanuskodnak. A másik figyelemreméltó tünet, hogy az amerikai kiadók mind nagyobb számban jelentetik meg nemcsak az angol regényírók, teszem fel Joyce Cary, Graham Greene, Hilda F. M. Prescott, Evelyn Waugh műveit, hanem a franciából, olaszból, németből, portugálból fordított regényeket s elbeszéléseket. A többi között kiadták Dino Buzzati, Maurice Druon, Machado de Assis (aki 19-ik századbeli braziliai író), Francois Mauriac és Erich M. Remarque regényeit.

Az elmúlt esztendő amerikai regényírói közül egyetlen egy sem nevezhető kísérletező íróművésznek; az írók sem technikai sem tárgyi szempontból nem érzetik a két világháború közötti irodalmi irányok s iskolák hatását. Akár realiztikusak, akár romantikusak, akár gonddal vagy felszínesen, művészi vagy tanító szándékkal írnak, műveik azt a benyomást keltik, hogy nemcsak önmagukat akarták kifejezni, hanem el akartak jutni az olvasó szívéhez és értelméhez.

A költészetről szólva, kihangsúlyozandó, hogy négy olyan kötet jelent meg, amely jelentőségében túlnő az amerikai kulturális határokon. A legfontosabb T. S. Eliotnak, a Nobel-díjas író és költő egy kötetbe foglalt műveinek kiadása. Eliot a mai idők keserűségének, kétségbeesésének s megváltást vágyó emberi magányának megszólaltatója. Költészetében sok a metafizikai elem s bizony nehéz olvasmány; ezzel szemben szindarabjai, főként a „The cocktail party”, hatnak a közönségre s a newyorki Broadwayn is nagy sikerrel hozták színre. T. S. Eliottól lényegesen eltérő költő Peter Viereck, aki a fiatalabb nemzedék képviselője s akit első kötetéért a Pulitzer-díjjal tüntettek ki, ami körülbelül a Goncourt díj amerikai változatának felel meg. „Terror and Decorum” c. új kötete fejlődést jelent. Viereck érettebb lett gondolataiban, izmosabb kifejezésében s érdekesebb hangulatai változatosságában. Életigazoló költő, aki az értékek mellett száll sikra, a szépet és az igazat vallja, s aki náci-ellenes írásaival a politikai irodalom terén is figyelmet keltett. Archibald MacLeish, noha sokra becsülik bizonyos körökben, összegyűjtött költeményei alapján nem lehet Eliottal egyidőben említeni. Nem tud külső hatásoktól megszabadulni, bár eredetiségéhez sem férhet kétség. Csehov Buninnal folytatott beszélgetésében megjegyezte, hogy „a tehetség egyértelmű az új élménnyel.” Ez a

voltaképpen romantikus meghatározása a tehetségnek annyiban helytálló, hogy a kritikust és az olvasót a modor és a modorosság közti különbségre inti. MacLeish nem tesz különbséget modor és modorosság közt. Egyébként Franklin D. Roosevelt egyik bizalmi embere volt a társadalmi bölceletében haladó szellemű. A régebbi nemzedék legsajátóságosabb női költője Marianne Moore, aki ugyancsak összegyűjtött műveivel gazdagította az amerikai irodalmat. Metaforái meglepőek; az a fogyatékosága, hogy gondolatai jellegzetesebbek költői képeinél. Sokkal bonyolultabb, semhogy bármikor is népszerűsége számíthatna.

A színházi élet legkimagaslóbb eseménye T. S. Eliot „The cocktail party“-ja volt. Filozofiai, erkölcsi és vallási szándékai ellenére Eliot színjátékában inkább a századvég angol dekadenciájának szellemessége fejeződik ki, mint az igazi drámai erő. Tennessee Williams „The rose tattoo“-jának szereplői szicíliai bevándorlók. Az író emberábrázolása nem eléggé élethű, jóllehet van hangulat művében, szimbólikus szépség és humor. A nyugtalan vonalvezetés az expressionistákra emlékeztet. Truman Capote, a fiatal déli regényíró „The grass harp“-ja dramatizálása egyik regényének. Az anyagi világban kibontakozó bonyodalom főszereplői egy kamaszfiú, aggszűz unokanövéré s egy néger alkalmazott. Capote még nem ért meg valódi színműrővé. Joseph Kram „The shriek“ és Paul Osborn „Point of no return“ c. szindarabjai inkább melodramatikusak, mint dramatikusak. Bizonyos lélektani értéküket nem lehet elvitatni. Itt említendő John Van Druden is, angol író, aki „I am a camera“-jával (tárgyát Christopher Isherwood angol író egyik elbeszéléséből merítette) elnyerte a newyorki kritikusok egy részének elismerését, de a darabnak nem volt közönségikere.

Ebben a sűrített ismertetésben (szinte tudósításnak mondhatnám) nem lehet minden Broadway-darabbal foglalkozni; annyi tény, hogy a jelentéktelen „best seller“-regényekkel párhuzamosan az amerikai színpad is hasonló „teljesítményekre“ hivatkozhatik. Úgy látszik ez a „műfaj“ jobban tetszik a közönségnek, mint a mesteri vagy legalább is mesteri látomást ígérő szindarab. Hasonló a helyzet Londonban, Párizsban s más európai metropolisokban.

Az irodalomtörténet és az irodalmi kritika terén az eredmények biztatóak. A harmincas években „új kritika“ címmel egy esztétikai mozgalom indult meg, amelynek képviselői elengedhetetlen feltételként hangoztatták az irodalmi alkotás művészi természetét. Ez a kritikai szempont Amerikában újszerű volt, mert a multban — Edgar Allan Poe s pár más kritikus kivételével — főként az irodalom erkölcsi, vallási vagy társadalmi célja váltott ki kritikai érdeklődést és értékelést. Az 1952-ik esztendőben megjelent irodalomelméleti, irodalomtörténeti s kritikai munkái közül hadd utaljak John W. Aldridge „Critiques and essays on modern fiction“ c. kötetére, amelyben huszadik-századbeli angol és amerikai regényírókat méltat tárgy, módszer, távlat, művészi érzékenység szempontjából. F. C. Matthiessen „The responsibilities of the critic“ munkájában a kritikus esztétikai és társadalmi felelősségét próbálja összhangba hozni. Szerinte az „esztétikai és társadalmi felelősség“ ikerfogalmak, azaz el nem választhatók egymástól. Edmund Wilson „The shores of light“ c. kötete arra vall hogy írja nemcsak érdekes kritikus s tájékozott a világ-irodalomban, hanem kitűnő stilisztá is. Némiképpen Sainte-Beuve visszhangjaképpen az írók és költők értékelését személyes élményekkel s találó

megfigyelésekkel tarkítja. Ray B. West Jr. „Essays in modern literary criticism“ c. kötete a legjobb régi s újabb angol és amerikai kritikai tanulmányokat öleli fel; néhány kontinentális európai bírálót sem mellőzött. Az életrajzok s az irodalmi alkotásokat elemző munkák sorában megemlítendő Carlos F. Baker, Ernest Hemingwayról s Irving Howe William Faulknerről, a Nobel díjas amerikai regény íróról írt műve.

Ezekből a tömör információkból mi derül ki? Tagadhatatlanul alaptalansága annak a gyakori európai felfogásnak, amely szerint az amerikai élet gazdasági harcában az író lelke nem öltheti magára a tiszta művészet és kritika ruháját. A valóság az, hogy Amerikában is az író, költő és kritikus tud önmaga lenni; ép úgy izgatja a ,lényeg, mint odaát, ép úgy tudatában van a társadalmi igazságtalanságnak, mint másutt, ép úgy szolgálja az értelem, erkölcs és érzés elvét, mint hasonló tehetséggel más országokban.

Reményi József

Ohio. Cleveland, 1952 januárjában.